

Araştırma Makalesi • Research Article

**NESİMÎ DİVANI'NDAKİ BAZI ŞİİRLERDEN HAREKETLE ŞAİRİN ŞAHSİYETİNE VE
BİYOGRAFİSİNE DAİR KİMİ ANEKDOTLAR***

**Some Anecdots on Nesîmî's Personality and Biography Based on Some Poems from His
Divan**

Dr. Öğr. Üyesi İsa Işık

ORCID: 0000-0003-0470-8180 / Muş Alparslan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 25 Ekim 2020

Kabul tarihi: 20 Kasım 2020

Anahtar Kelimeler: Nesîmî, Nesîmî
Divanı, şiir, biyografi, şahsiyet.

ÖZ

Nesîmî, Azerî-Türk edebiyatının önemli isimlerinden biridir. Şiirlerinde Hak, hakikat, yaratılış, mevcudat ve insan gibi hususları sorgulayan Nesîmî, bir şairden çok bir filozof edasındadır. Vahdet-i vücüt düşüncesi onun hayat felsefesinin temel yapı taşlarındandır. Bu bağlamda Fazlullah-ı Hurûfî ve Hallac-ı Mansûr, Nesîmî'nin en çok etkilendiği şahsiyetlerdendir. Fikirlerini anlatmak için şiiri bir araç olarak kullanan şairin en önemli özelliklerinden biri de şiirlerini sade bir Türkçeyle terennüm etmesidir.

Nesîmî'nin hayatıyla ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Kaynaklarda şairin gerçek ismi, doğum yeri ve zamanıyla ilgili muhtelif bilgiler mevcuttur. Bu çalışmada, *Nesîmî Divanı*'nda geçen iki şiir merkeze alınarak onun biyografisiyle kişilik özelliklerine dair tespit ve tahliller yapılmıştır. Ayrıca konu çerçevesinde şairin *Divan*'ında tespit edilen farklı şiirlerden de istifade edilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 25 October 2020

Accepted: 20 November 2020

Keywords: Nesîmî, Nesîmî's Divan,
poem, biography, personality.

ABSTRACT

Nesîmî is one of the important names of Azerbaijani-Turkish literature. Nesîmî, who questions issues such as God, the truth, creation, existence and human in his poems, is more like a philosopher than a poet. Vahdet-i vücüt (unity of existence) thought is one of the basic building blocks of his life philosophy. In this context, Fazlullah-ı Hurûfî and Hallac-ı Mansûr are the people by whom he was affected the most. One of the most important characteristics of the poet, who uses poetry as a tool to express his ideas, is that he can sing his poems in plain Turkish.

There are different informations about Nesîmî's life. There are various informations about the poet's real name, place of birth and time in the sources. In this study, two poems in the *Nesîmî Divan* were taken into the center, and his biography and personality traits were determined and analyzed. In addition, different poems determined in the *Divan* of the poet were also benefited within the framework of the subject.

* Bu makale, 26-28 Eylül 2019 tarihleri arasında Van'da düzenlenen Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulmuş olan "İki Şiirden Hareketle Nesîmî'nin Biyografisi ve Şahsiyetine Dair Bazı Tespitler" başlıklı bildirinin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş hâlidir.

Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: i.isik@alparslan.edu.tr

E-ISSN 2602-3377. © 2017-2020 TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır.

GİRİŞ

Kaynaklarda, Nesîmî'nin adı, doğduğu yer ve zamanla ilgili değişik bilgiler verilmektedir.¹ Felsefi ve mistik bir görüş tarzı olan Hurûflîk (Usluer, 2014: 27) anlayışını benimseyen Nesîmî, Fazlullah'ın halifelerindedir. Hurûflîliği anlatmak için muhtelif mekânları ziyaret eden Nesîmî'nin Halep'te öldürüldüğü rivayet edilmektedir. O, geniş bir taraftar kitlesine sahip olmuştur. Nesîmî, insanı değerli bir varlık olarak görür. Ona göre insan, İlahi olanın en ekmel surette tecelli ettiği varlıktır. Azerî edebiyatının önde gelen şairlerinden olan Nesîmî Türkçeyi şiir dili olarak kullanmadaki maharetiyle de ön plana çıkan şairlerdendir. O, fikirleriyle kendisinden sonra gelen birçok kişiyi de etkilemiştir.² Arapça ve Farsçayı da iyi bilen şair, İslam ilimlerine, doğal ilimlere, matematik, mantık ve yıldız ilmine de sahiptir (Usluer, 2014: 66). Nesîmî, vahdet-i vücud anlayışını benimseyen bir kişilik olup fikirlerini eserleri vasıtasıyla yaymaya çalışmıştır (Ünver, 2009: 549).

Nesîmî'nin hayatı, şahsiyeti ve edebî kişiliğiyle ilgili birçok bilgi kaynağı mevcuttur. Şairin *Türkçe Divanı'*ndaki bazı ifadeler de onunla ilgili bilgileri vermesi açısından kayda değerdir.

Bu çalışmada *Nesîmî Divanı'*nda geçen iki şiirden hareketle şairin biyografisi ve şahsiyetine dair bazı tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır. Bahsi geçen şiirler 156 ve 186 numaralı gazellerdir. Hüseyin Ayan'ın hazırladığı *Nesîmî Divanı'*nda bulunan 156 numaralı gazelin Nesîmî'ye ait olmayabileceği, bu gazelin sadece Ayasofya nüshasında bulunduğu ifade edilmiştir (Ayan, 1990: 25). Bahsi geçen şiir, "On Yedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesîmî" adlı çalışmada Kul Nesîmî'nin şiiri olarak kitaba dâhil edilmiştir (Öztelli, 1969: 80) Şiirde Nesîmî'nin öldürülme hadisesi ve hayatıyla ilgili bazı bilgiler dile getirilmiştir. Bundan dolayı şiirin Nesîmî'den sonra yaşayan Kul Nesîmî ya da başka bir şair tarafından yazılmış olma ihtimali vardır. Nitekim Cahit Öztelli'nin bahsi geçen çalışmasında mezkûr şiirin içeriğiyle benzer başka şiirler de bulunmaktadır:

*Gerçek olan olur ganî
Ganî olan olur velî
NESİMÎ'yem yüzün beni
Derim meydanda meydanda (Öztelli, 1969: 23)*

*Kardaşlar böyle te'viller düzdüler
Başmağa Ayetel kürsi yazdılar
Kendi fetvam ile derim yüzdüler
Halep şehri derler şardan gelürem (Öztelli, 1969: 34)*

156 numaralı gazelin bizzat Nesîmî tarafından yazılmış olma ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir. Zira *Nesîmî Divanı'*nda zikredilen 186 numaralı gazelle de içerik olarak 156 numaralı gazelle benzerlikler gösterir. Bu şiirde de Nesîmî'nin biyografisi ve derisinin yüzülerek öldürülmesine dair bazı pasajlar bulunmaktadır. Bunlara benzer söylemler bahsi geçen iki şiirle sınırlı değildir. *Nesîmî Divanı'*nda, mısra aralarında da şairin biyografisi ve şahsiyetine dair bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu çalışmanın amacı 156 numaralı gazelin Nesîmî'ye mi yahut Kul Nesîmî'ye mi ait olduğu hususu değildir. Bu makalede, Ayan'ın hazırladığı *Nesîmî Divanı'*nda geçen iki şiirin -şairin başka şiirlerinden de hareketle- edebiyat tarihine nasıl kaynaklık teşkil ettiği anlatılmaya çalışılmıştır.

Şiirden Kişilik Özelliklerine ve Biyografiye Doğru

Şair yahut yazarların eserleri kendi hayatlarından izler taşır. Nitekim kimi eserler biyografiktir. Bu tarz eserlerde müellif bizzat kendinden söz eder. Biyografik olmayan eserlerde de biyografik eserler kadar olmasa da şairin/ yazarın hayatından emareler bulmak mümkündür. Ayan'ın *Nesîmî Divanı'*na

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kürkcüoğlu, 1985: I- XXXII; Ayan, 1990: 11-43.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Kürkcüoğlu, 1985: I-XXXII; Ayan, 1990: 11-43; Usluer, 2013; Bilgin, 2007: 3-5; Üzüm, 2007: 5-6.

aldığı 156 numaralı gazel³ -Öztelli'nin "On Yedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesîmî" adlı çalışmada da yer alan şiir-⁴ Nesîmî'ye dair bazı bilgileri sunması ve edebiyat tarihine ışık tutması açısından kayda değer bir metindir:

*Ehl-i îmân ısları ol demde inkâr ettiler
Çün Hüseyinîni Halep şehrinde ber-dâr ettiler*

*Seyyide cevr eyleyip zulm ile Hakkı bastılar
Ahseni takvîme gör kim neçe inkâr ettiler*

*Kâdîlar fetva verüben Hakka bâtil dediler
Küfr olup îmâna gelmez gelmege âr dediler*

*Bileyip bıçakların çün kıydılar bu tenime
Sağ iken ben miskini gör neçe bîmâr ettiler*

*Hak bana söyle deyü emretti ben de söyledim
Sözümü destân edip âlemde tekrâr ettiler*

*Yüzdüler çıkardılar çün kim Nesîmînin tenin
Yas edip gökte melekler cümlesi zâr ettiler*

*Ey Nesîmî vâsıl oldun hâlik-i rahmâna sen
Cennetü'l-me'vâ bulup yerini gülzâr ettiler (Ayan, 1990: 173)*

Yukarıdaki şiirin daha ilk beyti Nesîmî'nin biyografisine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Şair, "ehl-i iman ıslarının" yani iman sahibi insanların Nesîmî'nin fikirlerini inkâr ettiğini söyler. Nesîmî'nin bunlarla arasındaki fikir ayrılığı sonunu hazırlamıştır. Nitekim şair ilk beytin ikinci mısraında bunu beyan etmiştir. İkinci mısraında Hüseyinî'nin Halep şehrinde öldürülmesinden söz edilmiştir. Bu ifade başlangıçta akıllara Hz. Hüseyin'in katledilme hadisesini getirebilir. Fakat buradaki "Hüseyinî" ismi Hz. Hüseyin'in değil, Nesîmî'nin kullandığı isimlerden/mahlaslardan biridir. Nitekim Hüseyinî'nin Halep şehrinde asılması tarihî bir gerçekliği dile getirirken bahsi geçen kişinin de Nesîmî olduğunu ispatlar niteliktedir.

Nesîmî'nin gerçek ismiyle ilgili bazı tartışmaların olduğunu söylemiştik. Künyesi Ebu'l-Fazl olan şairin birden fazla mahlas kullandığı görülmektedir. Şiirlerinde başta Nesîmî olmak üzere *Hâşimî*, *Seyyid*, *Hüseyinî*, *Alî*, *İmâd* gibi mahlasları kullanmıştır (Verdâsebî, 1358: 23-24'ten aktaran Usluer, 2013).

Seyyid Nesîmî kendisini Hak ve hakikatin savunucusu olarak konumlandırmıştır. O, insanı dünyanın merkezine alır ve âlemin özü olarak görür. Bu tavır "Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen/ Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen" (Kalkışım, 1994: 180) diyen 18. yüzyıl şairi Şeyh Galib'de de görülür.

Aşağıdaki beyitte Nesîmî'nin seyit olduğu aktarılmaktadır. Seyit; "Hz. Muhammed'in küçük torunu Hz. Hüseyin'in soyundan gelen kimse" (Ayverdi, 2010: 1096) için kullanılan bir tabirdir. Nitekim "Gerçi bugün Nesîmîyim Hâşimîyim Kureşîyim/ Bundan uludur âyetim ü şâna sığmazam" (G.269-17) ifadesi de şaire aittir. "Seyyide cevr eyleyip zulm ile Hakkı bastılar" diyen şair bunu ahseni takvimi inkârla bir görür. Ahseni takvim kavramı Tin Suresinin 4. ayetinde geçip insanın en güzel şekilde ve kıvamda yaratıldığını ifade eder. Nitekim Nesîmî'nin, şiirlerinde, bu ayetin müfessiri gibi hareket ettiği görülür.⁵

³ Ayan, mezkûr şiirin Nesîmî tarafından yazılmış olduğuna dair hüküm vermenin güç olduğunu söylemiştir (Ayan 1990: 25).

⁴ Bahsi geçen iki çalışmadaki şiir birebir aynı olmayıp aralarında bazı nüsha farkları bulunmaktadır.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Işık, 2017: 1-8.

Çünkü onun *Divan*'ının birçok yerinde insanın mahiyetinin tartışıldığı görülmektedir. Nesîmî'nin insanı mükemmel bir ayet olarak gördüğü söylenebilir. Nitekim şair birçok şiirinde insanı Tanrı'nın yansıması olarak görür. Şair, Nesîmî'nin öldürülmesini sadece Nesîmî'nin ölümü olarak değil, hakikati örtmek ve kapatmakla eşdeğer kabul eder. Hakikati örtmek küfürdür. Bu minvalde ahseni takvimi inkâr bir âyetin inkârı ve örtülmesidir.

*Seyyide cevri eyleyüp zulm ile Hakkı bastılar
Ahseni takvime gör kim neçe inkâr ettiler (Ayan, 1990: 173)*

Aşağıdaki beyit yine tarihî bir gerçekliğe ışık tutmaktadır. Nesîmî fikirleriyle büyük bir kitleyi etkilemiştir. O, fikirlerinden dolayı dinsizlikle itham edilmiş ve yargılanmıştır.

"Künûzu'z-Zehab'de Nesîmî'nin idamına kadarki süreç detaylı anlatılmıştır. Buna göre, Emîr Yaş Beğ zamanında İbn Şanakçı (Çanakçı) el-Hanefî, "sözleri, bazı akılsızları yoldan çıkardığı ve bunların da onun küfür, zındıklık ve ilhadına uydukları" gerekçesiyle Nesîmî'ye dava açılır. Mahkeme, İbn Hatîbü'n-Nâsiriyye, Şemseddîn İbn Emînü'd-devle, Şeyh İzzeddîn, Kâdî'l-kuzât Fethüddîn Mâlikî ve İbni'l-Hâzûk olarak bilinen Kâdî'l-kuzât Şehâbeddîn Hanbelî'nin huzurunda toplanırlar. Nâib Yaş Beğ, davacı İbn Şanakçı'ya iddialarını ispat etmesini, aksi takdirde onu öldüreceğini söyleyince İbn Şanakçı davadan çekilir. Nesîmî kendisi hakkındaki iddiaları reddeder ve şehadet getirir, başka da bir şey söylemez. Şeyh Şehâbeddîn b. Hilâl, onun zındık olduğunu, tövbesinin kabul edilmeyip katledilmesi gerektiğini söyler. Kâdî'l-kuzât Mâlikî buna itiraz eder ve kendi hattınla idam fetvasını yazar mısın diye sorar Şehâbeddîn'e. O da evet diyerek fetvayı yazıp imzalar. Ancak orada bulunan ulemâ bu fetvaya katılmaz. Bunun üzerine Kadi'l-kuzât Mâlikî, Şehâbeddîn'e, diğer kadılar ve ulemânın onunla hemfikir olmadığını, bu durumda Nesîmî'yi onun sözüyle öldüremeyeceğini söyler. Yaş Beğ de Sultan'ın fermanını göstererek, Nesîmî'yi öldürmeyeceğini, kendisine sadece tahkikat yapmasının emredildiğini belirtir. Mahkeme dağılır ve Nesîmî kalede zindana atılır. Müeyyed'in, Nesîmî'nin derisinin yüzülmesi ve Halep'te yedi gün teşhir edilmesi, sonra da uzuvlarının kesilip Dulkadıroğlu Alî Bey, kardeşi Nâsiruddîn ve Karayülük Osmân'a gönderilmesini emreden fermanı geldiğinde de emir uygulanır" (Et-Tabbâh 1925: 15-16'dan aktaran Usluer 2013).

Nesîmî'nin ölümüyle ilgili farklı rivayetler söz konusudur.⁶ Aşağıdaki beyitte verilen malumat mezkûr bilgilerle örtüşmektedir:

*Kâdîlar fetva verüben Hakka bâtil dediler
Küfr olup imâna gelmez gelmeğe âr dediler*

*Bileyip bıçakların çün kıydılar bu tenime
Sağ iken ben miskini gör neçe bîmâr ettiler (Ayan, 1990: 173)*

"Halk arasında oldukça yaygın olan bir rivayete göre de Nesîmî'nin katline fetva veren müftü, Nesîmî'nin derisi yüzülürken işaret parmağını sallayarak, onun kanının da pis olduğunu, bir uzva damlasa o uzvun da kesilmesi gerektiğini söylemişken Nesîmî'nin kanından bir damla müftünün parmağına sıçrar. Orada bulunanlardan biri müftü efendi şu durumda parmağınızın kesilmesi gerekmez mi deyince, "hacet yok biraz suyla temizlenir" der. Nesîmî bunun üzerine kanlar içinde şu beyti söyler: "Zâhidin bir parmağın kessen dönüp Hak'dan kaçır / Gör bu miskîn âşığı ser-pâ soyarlar ağlamaz". Dilden dile dolaşan rivayetlerde Nesîmî, yüzülen derisini alır, omzuna atar ve Halep'ten çıkar gider. Halep'in kapılarında bekleyen görevliler bir araya gelince her biri Nesîmî'yi çıkarken gördüklerini söylerler. Nesîmî'nin kesilen uzuvlarından arta kalan vücudu Halep'te kendi adıyla anılan tekkede gömülmüştür" (Usluer 2013).

Yukarıdaki beyitlerde Nesîmî için verilen ölüm fermanından/ fetvasından bahsedilmişken bu fermanın nasıl uygulandığına dair bilgiler de bulunmaktadır. Nitekim şiirin dördüncü beyti Nesîmî'nin derisinin soyularak infaz edildiğini göstermektedir. Şiirdeki ifade paralelinde düşünüldüğünde Nesîmî'nin derisi yüzüldükten sonra ölmediği anlaşılmaktadır. Nitekim şairin "*Bileyip bıçakların çün kıydılar bu tenime/ Sağ iken ben miskini gör neçe bîmâr ettiler*" ifadesi Nesîmî'nin derisi soyulduktan sonra bir süre hasta olarak yaşadığına işaret etmektedir. Bu nokta-i nazardan bakıldığında incelenen 156 numaralı gazelin Nesîmî'ye ait olma ihtimalinin bulunduğu söylenebilir. Bu şiirin şairiyle ilgili önümüzde üç farklı alternatif bulunmaktadır. Bunlardan ilki, şiirin Nesîmî'ye ait olma ihtimalidir. İlk

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Usluer 2013.

bakışta şiirin Nesîmî'nin ölümünü anlatan bir şiir olduğu düşünülürken bu ihtimal zayıf görünmekle beraber; şiirde özellikle 4. beyitten sonra kullanılan 1. şahıs anlatım bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Ayrıca yine dördüncü beyitteki ifadeden anlaşıldığına göre Nesîmî derisi soyulduktan sonra hemen ölmemiş bir süre şairin deyişiyle “bîmâr” yaşamıştır. Yani bu bilgiler ışığında Nesîmî'nin derisi soyulduktan sonra bu şiiri kaleme almış olma ihtimali göz ardı edilmemelidir. İkinci ihtimal mezkûr şiirin Kul Nesîmî tarafından yazılmış olmasıdır. Onun Nesîmî'nin hayranı olmasından dolayı böyle bir şiiri kaleme alması ihtimal dâhilindedir. Üçüncü ihtimal ise şiirin Nesîmî ve Kul Nesîmî arasında yaşayan başka bir şair tarafından yazılmış olmasıdır. Ayan, bu şiirin sadece Ayasofya nüshasında bulunduğunu söylerken istinsah tarihinin 909H./ 1503 M. olduğunu ifade eder (Ayan, 1990: 25). Bu tarihe göre şiirin Kul Nesîmî'ye ait olması mümkün değildir. Çünkü Kul Nesîmî 17. yüzyıl şairidir. Ayasofya nüshası ise 16. yüzyılda kaleme alınmıştır. Dolayısıyla şiirin Nesîmî'den sonra yaşamış bir şaire ait olma ihtimali olsa da Nesîmî'ye ait olma durumu da tartışmaya açıktır. Şiirin Nesîmî'ye ait olma ihtimalini kuvvetlendiren önemli sebeplerden biri de *Nesîmî Divanı'*ndaki birçok şiirle uyumlu olduğuna dair ifadelerdir. 186 numaralı gazel bunlardan biridir:

*Cânâ senden her kim gelse çekerler ağrımaz
Hak bilir bir nûş için yüz nîş ururlar ağrımaz*

*Yârı sevmekten midir âşinâlıktan mıdır
Cismimi ser-tâ-kadem bin kez yararlar ağrımaz*

*Cehl-i nâ-merdin kaçan meydân içinde yeri var
Er bilir meydânı kadrin kim kadîrler ağrımaz*

*Şîsemi ben taşa çaldım Hakkı izhâr eyledim
Andan ahvel ağrısı doğru nazarlar ağrımaz*

*Zâhidin efsânesinden soydular nâ-hak beni
Hak bilir senden şehâ açık basarlar ağrımaz*

*Hak şarâbın için âşık yüregi sindân olur
Bin çekiç sindâna ursan zerre sindân ağrımaz*

*Zâhidin bir parmağın kessen döner Haktan kaçır
Gör bu gerçek âşık ser-pâ soyarlar ağrımaz*

*Soyun ey sellâh-ı mirdârlar Nesîmînin tenin
Bunca nâ-merdi görün bir er kınarlar ağrımaz (Ayan, 1990: 189-190)*

Yukarıda zikredilen şiirde Nesîmî'nin ölümüyle ilgili bilgilerin yanında şairin şahsiyetine dair bilgiler de sunulmuştur. Bu bağlamda bu şiirde 156 nolu gazelde sunulan bilgilere benzer ifadelerin yer aldığı görülmektedir.

156 nolu gazeldeki ifadelere binaen Nesîmî'nin büyük bir taraftar kitlesinin bulunduğu da söylenebilir. Şairin “Sözümü destân edip âlemde tekrâr ettiler” mısraı bunun ifadesidir. O, fikirlerinin geniş ölçüde destek bulmasını sözlerinin “hak” olmasına bağlar. Dahası şair, sözlerinin “Hak”tan ilham alınarak beyan edildiğini ifade eder. Şiirin son beyti şairin düşüncelerinde ne derece samimi olduğunu nazarlara sunar. Şiirin 5. beytinde ilhamını Hak'tan aldığını söyleyen şair, son beyitte ölümden sonra makamının güzelliğiyle ilgili iyi niyet temennisinde bulunur. Şiirin 6. beyti tarihî bir gerçekliğe ışık tutmaktadır. Bu beyit Nesîmî'nin nasıl infaz edildiğine dair bilgiler sunmaktadır. Nesîmî'nin idam hadisesi de zorlu bir süreçtir. Onun idam kararını verenler eziyet edilerek öldürülmesine karar vermiştir. Nesîmî'nin derisinin yüzülmesi tam bir zulüm ve işkencedir. Şair, bu hadisenin arşı titrettiğini

ima eder. Çünkü şaire göre melekler bile bu hadise karşısında üzüntüye gark olmuşlardır. O, hunharca derisi soyularak öldürülmüştür:

*Hak bana söyle deyü emretti ben de söyledim
Sözümü destân edip âlemde tekrâr ettiler*

*Yüzdüler çıkardılar çün kim Nesîmînin tenin
Yas edip gökte melekler cümlesi zâr ettiler*

*Ey Nesîmî vâsıl oldun hâlik-i rahmâna sen
Cennetü'l-me'vâ bulup yerini güzâr ettiler (Ayan, 1990: 173)*

Burada tartışılması ve açıklanması gereken en önemli hususlardan biri, Nesîmî'nin niçin öldürüldüğüdür. Onu ölüme götüren en önemli sebeplerden biri de düşüncelerini korkusuzca beyan etmesidir. O, bir taraftan Fazlullah'ın fikirlerini yaymaya çalışırken diğer taraftan duruşuyla tam bir Hallâc-ı Mansûr tavrı. Nitekim *Türkçe Divanı'nın* birçok yerinde Mansûr'un takipçisi oduğuna dair beyanları dikkati çeker:

*Dâra çık ey âşık anda söyle ene'l-hak
Âşık olan hakka başı dâr ile hoştur (Ayan, 1990: 113)*

*Ger ene'l-hak söylemekten dâra asılısam ne gam
Bunca Mansûrun asılmış başı ber-dâr uşta gör (Ayan, 1990: 137)*

*Çün ene'l-hak dârını Mansûr olandır isteyen
Olmayan Mansûr ene'l-hak leysefi'd-dâr istemez (Ayan, 1990: 195)*

*Dâ'im ene'l-hak söylerim Haktan çü Mansûr olmuşum
Kimdir beni ber-dâr eden bu şehre ben sûr olmuşum (Ayan, 1990: 228)*

*Ene'l-hakdır münâcâtım Hak oldu bitti hâcâtım
Gel ey Mansûr olan kurtul bu dârın gîr ü dârından (Ayan, 1990: 276)*

*Dâra çık yan ey ene'l-hak söyleyen Mansûr eger
Âhîret dârından istersen selâmet dârını (Ayan, 1990: 351)*

Nesîmî'nin Hallâc-ı Mansûr'un yolunda gittiğine dair beyânları yukarıda alıntılanan beyitlerle sınırlı değildir. *Divan'*ın birçok yerinde buna benzer ifadeler bulmak mümkündür. Nitekim Nesîmî'nin ölümünün en çok da Hallac-ı Mansûr'un ölümüne benzediği görülmektedir. Şairin mısralarındaki ifadelerine bakıldığında Nesîmî'nin Hallac gibi ölmesi bir tesadüf değil, bizzat şairin istek ve emellerinden biri olarak değerlendirilebilir. O da Hallac gibi "ene'l-hak" kavramını yüksek bir sadayla söylemekten çekinmemiştir. Bu sözü söyleyip dâra çıkmak onun kaderi değil, adeta ideali olmuştur (Işık, 2019: 502-507). Aşağıdaki beyit şairin Mansûr olma idealini ortaya koymaktadır:

*Mansûr olıgör aşk ile vü söyle ene'l-hak
Kim dedi ene'l-hak kim ana dâr bulunmaz (Ayan, 1990: 185)*

Nesîmî'nin ifadelerinde de görüldüğü üzere Mansûr olmak için "ene'l-hak" fikrini benimsemek gerekir. Nesîmî, şiirlerinde yer yer Mansûr'la aynileşir. Konuşan sanki Nesîmî değil, Mansûr olur. Aşağıdaki beyit Nesîmî'den çok Hallac'ın ağzından söylenmiş gibidir. Bu da Nesîmî'nin Mansûr'la ne derece özdeşleştiğini göstermesi açısından dikkate değerdir:

*Fâş eyledim cihâna ene'l-hak rumûzunu
Doğru haberdır anun için dâra düşmüşüm (Ayan, 1990: 234)*

Görüldüğü üzere Nesîmî de Mansûr gibi fikirleriyle ölüme meydan okumuştur. “Ene'l-hak” kavramı bu fikirlerin remzidir. Şair de yukarıdaki beyitte ene'l-hak rumûzunu fâş ettiği için dâra düştüğünü beyan etmiştir. Hallac-ı Mansûr hakkında birçok menkıbe bulunmaktadır. O, geniş bir taraftar kitlesi bulmuştur. Bundan dolayı daha çok da “ene'l-hak” sözünün zahiri manası referans alınarak onun ilahlık iddiasında bulunduğu dair iddialarda bulunulmuştur. Bu ve buna benzer iddialar Mansûr'un sonunu hazırlamıştır.⁷ Mansûr'un yaşamını kendisine bir ideal hayat olarak benimseyen Nesîmî onun fikirlerini benimsemiş ve bu yolda ölmüştür.

Nesîmî Divanı'nda bulunan 186 numaralı gazelin şaire dair bazı bilgiler sunduğunu söylemiştik. Buradaki ifadeler şairin hayatıyla ilgili olmasının yanı sıra kişilik özellikleriyle ilgili malumatlar da sunmaktadır. Mezkûr gazelin 2, 5, 7 ve 8. beyitleri genel olarak Nesîmî'nin teninin soyulması olayını hatırlatırken şairin bu hadise karşısında almış olduğu tavır da nazar-ı dikkate sunar. Şiirin “ağrımaz” redifi şairin cesur ve korkusuz duruşunu ifade eden yüksek bir sadadır. Şiirin ikinci beytinde şair, cismini baştan ayağa bin kez yarsalar da ağrımayacağını beyan eder:

*Yârı sevmekten midir âşinâlıktan mıdır
Cismimi ser-tâ-kadem bin kez yararlar ağrımaz (Ayan, 1990: 189)*

Şiirin ikinci beyti şairin niçin böyle bir cezaya maruz kaldığına dair bilgiler sunar. Şair, bu olaya maruz kalmasını “zâhit efsanesine” dayandırır. Divan şiirinde negatif bir tip olan zâhid, burada da üzerine düşeni yapmış görünmektedir. Nitekim “zâhidin efsanesi” Nesîmî'ye dair yapılan niyet okumaları olmalıdır. Çünkü “efsane” asılsız hikâyedir. Nesîmî de Mansûr gibi zâhidler tarafından yanlış anlaşılmiş, sözleri zahirî anlamıyla değerlendirildiği için şairi dâra çıkarmıştır:

*Zâhidin efsânesinden soydular nâ-hak beni
Hak bilir sende şehâ açık basarlar ağrımaz (Ayan, 1990: 189)*

Halk arasında yaygın bir rivayete göre Nesîmî'nin katline fetva veren müftü, Nesîmî'nin derisi yüzülürken parmağını sallayarak, kanının habis olduğunu, bir uzva damlasa o uzvun kesilmesi gerektiğini söyler. Nesîmî'nin bir damla kanı müftünün parmağına sıçrar. O mekânda bulunan biri, müftü efendi bu durumda parmağınızın kesilmesi gerekir deyince, “gerek yok suyla temizlenir” diye cevap verir (Usluer, 2013). Bu durum üzerine Nesîmî'nin aşağıdaki beyti söylediği rivayet edilir:

*Zâhidin bir parmağın kessen döner Haktan kaçır
Gör bu gerçek âşık ser-pâ soyarlar ağrımaz (Ayan, 1990: 190)*

Şairin yukarıdaki ifadeleri zâhid-âşık farkını en net çizgilerle ortaya koyan bir beyit olmasıyla da dikkate değerdir. Nesîmî başka bir şiirinde kendisine ölüm fetvası verenlerin aslında kendisini kıskandığını söyler. Şaire göre zâhidlerin kendisini kıskanmalarının sebebi kendisinin marifetullahı bilmesidir:

*Biz Hudâyı bilüben bulduğumuza reşk edip
Zâhid-i hod-bin verir öldürmeğe fetvâmızı (Ayan, 1990: 356)*

Nesîmî'nin bütün bedeni soyulurken yapılan eylem karşısında korkusuzca ve mertçe bir tavır takınması, tabiri caizse onun gözünü daldan budaktan sakınmayan bir tavır takınması, tam bir dava adamı olduğuna da işarettir. Aşağıdaki beyit de şairin mezkûr özelliklerini destekleyen ifadeleri içermektedir. Şairin kendisini soyan şahıslara “sellâh-ı mirdârlar” hitabıyla seslenmesi kendisine yapılanlara karşı minnetsiz ve umursamaz davrandığını gösterir:

*Soyun ey sellâh-ı mirdârlar Nesîmînin tenin
Bunca nâ-merdi görün bir er kınarlar ağrımaz (Ayan, 1990: 190)*

Tarihî kaynaklar Nesîmî'nin derisinin soyularak infaz edildiğini söylerken şairin *Divan'*ında geçen birçok ifade de bunu doğrular niteliktedir. *Divan'*da geçen 156 ve 186. gazel dışında bu olayı

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Uludağ, 1997: 377-381; 2005: 123; Işık, 2019: 502-507; Üstüner, 2007: 368-376

anlatan başka şiirler de vardır. Aşağıdaki beyitler Nesîmî'nin derisi soyulurken çok büyük acılar çektiğini ve bu durum karşısında tutunduğu tavrı göstermesi bakımından dikkate değerdir:

*Tabanımdan yardılar baştan ayağa soydular
Almadılar dâdımı bî-dâdlar şeddâdlar (Ayan, 1990: 118)*

*Çün bıçak yürege yetti yüregim derd eyledi
Kıldı anda parça cânım na'ra vü feryâdlar (Ayan, 1990: 118)*

*Çün dilerdi hasta gönlüm vâsıl olmak yâr ile
Koy neçe soyarsa soysun bu pelîd kassâblar (Ayan, 1990: 130)*

*Topuğumdan deldiler tepemge digin soydular
Başıma cem' oldu dahı bir neçe kullâblar (Ayan, 1990: 130)*

*Soydular baştan ayağa sâbirim âh eylemem
Hükm anun takdîr anun ol durur Rabb-i Rahîm (Ayan, 1990: 248)*

Nesîmî'nin Mansur'un ene'l-hak fikrini benimsediğini söylemiştik. Şair aşağıdaki beyitte "Hakkı izhâr eylediğine" dair iddiada bulunurken benliğini taşa çalmaktan söz eder. Onun bu ifadesi masivayı terk edip Hakkı bulması şeklinde yorumlanmaya müsaittir. Burada kırılan "benlik şişesi"dir. Şaire göre benlik aradan çıkınca geriye Hak kalmıştır. Bunu böyle görmeyenler resme şaşı bakanlardır. Doğru bakıldığında ise Hakkın izhârı görülecektir. Burada Hakkın izhâr olması "ene'l-hak" ibaresine göndermeleri de içerir:

*Şişemi ben taşa çaldım Hakkı izhâr eyledim
Andan ahvel ağırsa doğru nazarlar ağırmaz (Ayan, 1990: 189)*

Aşağıdaki ifadeler şairin fikirlerini savunma konusunda ne kadar kararlı olduğunu gösterir. O, âşık yüreğini "sindân" olarak görür ki bu kavram "demirci örsü" (Ayverdi 2010: 1083) manasında kullanılan bir sözcüktür. Yüreğini sindânla eşdeğer gören Nesîmî, kendisine yapılan işkencelerin sindân gibi olan yüreğini, dolayısıyla bedenini incitemeyeceğini beyan eder:

*Hak şarâbın için âşık yüregi sindân olur
Bin çekiç sindâna ursân zerre sindân ağırmaz (Ayan, 1990: 190)*

Şairin şiirlerindeki ifadelerinden hareketle fikirleri uğruna oldukça cesur davrandığı görülmektedir. O, başını eline alıp vermeye hazır bir şahsiyet görünümündedir. Bundan dolayı da fikirlerini yürüttüğü meydânın hakkını vermiştir:

*Başımı top edip yine meydâne girmişim
Meydâne girmege yine merdâne er gerek (Ayan, 1990: 209)*

Sonuç

Nesîmî Divanı'nda bulunan bazı şiirlere istinaden şairin hayatı ve şahsiyetine dair tespitlerde bulunmak mümkündür. Divandaki 156 ve 186. gazeller bu konuyla ilgili birçok malumat sunarken bu şiirleri destekleyen farklı şiirlerin olduğu da görülmektedir. Bahsi geçen şiirlerin ortak noktası, şairin infazıyla (derisinin yüzülerek öldürülmesiyle) ilgili bilgilerin sunulmasıdır. Buna binaen şunları söylemek mümkündür:

Hurûfilik düşüncesinin öncülerinden birisi olan Nesîmî, fikirlerinden dolayı Halep şehrinde derisi soyularak cezalandırılmıştır. *Nesîmî Divanı'ndaki* muhtelif şiirlerde, şairin derisinin yüzüldüğüne

dair ifadeler mevcuttur. Bundan dolayı şairin derisi yüzüldükten hemen sonra ölmediği büyük bir ihtimal dâhilindedir.⁸

Nesîmî, insanı değerli bir varlık olarak görürken Tin Suresi'nde geçen "ahseni takvim" ifadesinden etkilenmiştir. Zira şair birçok şiirinde insanın âlemin merkezinde bulunan bir varlık olduğunu söyler. Nesîmî ölene kadar kendi fikirlerini korkusuzca savunmuştur. O, Hak yolunun bir âşığı olduğunu beyan etmektedir.

Nesîmî'nin soyu Hz. Hüseyin'e dayanmaktadır. Nitekim o, Hüseyinî ismini/ mahlasını da bundan dolayı kullanmış olmalıdır. Nesîmî'yi en çok etkileyen şahıslardan biri Hallac-ı Mansûr'dur. O, yaşamı ve fikirleriyle kimi zaman Mansûr'un fikirlerini yayan bir derviş edasında iken kimi zaman da Mansûr'la aynilemiştir. Hallac gibi yaşamak ve ölmek onun için bir ideal olarak görülmüştür. Kendisine yapılan bütün ezâ ve cefâlara karşı korkusuzca ve cesurca durabilmiştir. Nesîmî, yaşarken büyük bir taraftar kitlesine sahip olup öldükten sonra da fikirleri birçok insan tarafından kabul görmüştür.

Görüldüğü üzere *Nesîmî Divanı*'nda olduğu gibi şairlerin eserlerinin bizzat kendisi edebiyat tarihi yanında tarihe de kaynaklık edebilecek türdendir. Bu eserler estetik değerlerinin yanında, birinci elden önemli bilgileri ihtiva etmelerinden dolayı da ayrıca kıymetlidir.

KAYNAKÇA

- Ayan, H. (1990). *Nesîmî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Bilgin, A. A. (2007). "Nesîmî" *TDV İslam Ansiklopedisi*. c. 33. s. 3-5.
- Devellioğlu, F. (1997). *Ömanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Et-Tabbâh, Muhammed Râgıb b. Mahmud b. Hâşim (1925). *İ'lâmu'n-Nübelâ bi-Târîhi Halebi's-Şehbâ*. C. 3. Haleb: Matba'atü'l-İlmiyye.
- <https://kuran.diyaret.gov.tr/> Erişim Tarihi: 15.10.2020
- Işık, İ. (2017). "The Concept of Ahseni Takvim in Nesîmî's Divan", *Contemporary Issues In Social Sciences and Humanities* (Ed: William H. Taylor). AGP. p.1-8
- Işık, İ. (2019). "İki Şiirden Hareketle Nesîmî'nin Biyografisi ve Şahsiyetine Dair Bazı Tespitler", *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu (UAS), 26-28 Eylül 2019, Van. Özet Kitabı*. s. 136.
- Işık, İ. (2019). "Nevberî Divanı'nda Mansûr", *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu (UAS), 26-28 Eylül 2019, Van (Tam Metin Kitabı)*. s. 502-507.
- Kalkışım, M. (1994). *Şeyh Glib Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kürkçüoğlu, K. E. (1985). *Seyyid Nesîmî Dîvânı'ndan Seçmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Öztelli, C. (1969). *Yedinci Yüzyıl Şairi Kul Nesimi*. Ankara: Türk Etnografya, Folklor, Turizm Derneği
- Parlatır, İ. (2009). *Ömanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Uludağ, S. (1997). "Hallac-ı Mansûr" *TDV İslam Ansiklopedisi*. c. 15. s. 377-381.
- Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

⁸ Bahsi geçen şiirlerin, şairin derisinin yüzülmesinden ölümüne kadar geçen zaman zarfında yazılmadığını/ yazılamayacağını düşünenler için üç ihtimalden daha söz edilebilir. Birincisi Nesîmî'nin derisi soyulmadan önce "hissi kable'l-vuku" kâbilinden nasıl öldürüleceğini hissetmesi ve bunu şiire dökmesi; ikincisi şairin yaşadığı dönemde benzer cezalandırma usullerinin uygulanıyor olması ve bu usulle öldürüleceğini düşünmesi; üçüncüsü ise bu şiirlerin, en azından bazısının, Nesîmî mahlasını kullanan başka şair yahut şairlere ait olma ihtimalidir.

Usluer, F. (2013). "Nesîmî, Şeyh İmâdüddîn Seyyid Nesîmî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü I*, <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1201>, Erişim Tarihi: 14.11.2020

Usluer, F. (2014). *Hurufilik İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*. İstanbul: Kbalcı Yayıncılık.

Ünver, M. (2009). "Nesîmî ve Vahdet-i Vücut", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* Sayı 39, s. 537-552.

Üstüner, K. (2007). *Divan Şiirinde Tasavvuf*. Ankara: Birleşik Yayınları.

Üzüm, İ. (2007). "Nesîmî" *TDV İslam Ansiklopedisi*. c. 33. s. 5-6.

Verdâsebî, E. (1358). *Nemed-pûşân, Tahlîlî-i Kûtâh ez-Cünbüş-i Hurûfiyân*. Tahran